

HILSEN FRA SPANGSBJERG SANATORIUM

– en beretning om postkortene

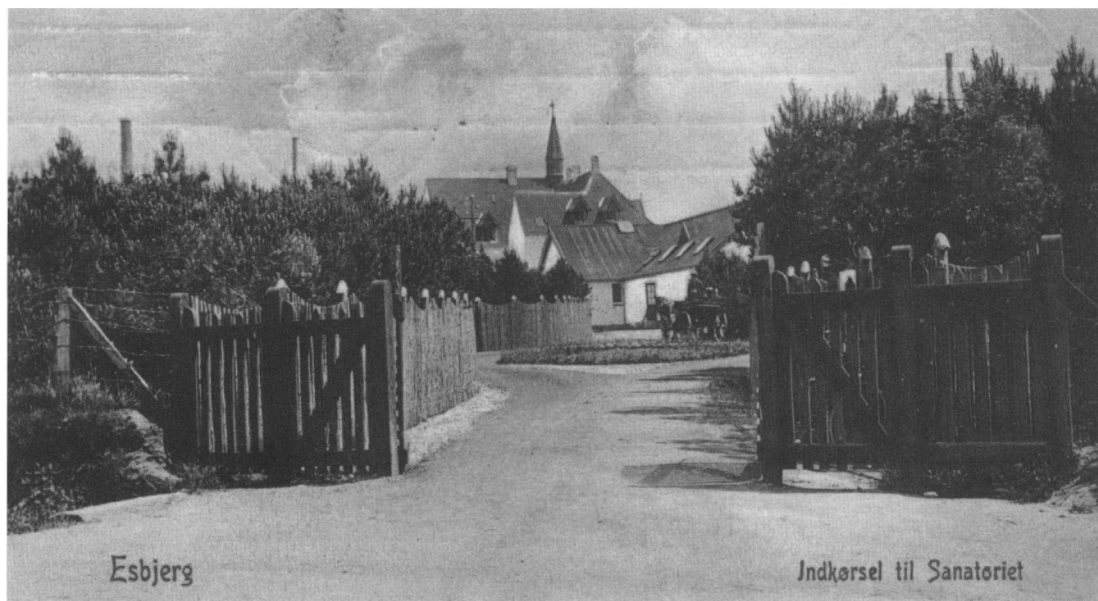
Af Aja Høy-Nielsen

Den 13. august 2008 er det 100 år siden, Sankt Joseph Søstrenes Sanatorium Spangsbjerg pr. Esbjerg, blev indviet under stor festligholdelse og dagen efter taget i brug for 76 patienter med lungetuberkulose. Patienterne kom fra hele Jylland, enkelte dog fra Fyn og København, men

fra Sønderjylland kom patienterne naturligt nok først efter Genforeningen i 1920. Sanatoriet blev bygget på initiativ af byrådsmedlem og praktiserende læge Thomas Brinch, der allerede i 1904 havde fået de katolske søstre til at bygge Sct. Joseph Hospital i Esbjerg. Det var mod de

En sommerdag på sanatoriet 1909. arkitekten er Bernhard Ingemann, der helstøbt har udformet »det hvide slot« i tidstypisk hospitalsarkitektur. Bemærk liggehallerne der efter tilbygning af sidefløjene i 1934 og -44 blev flyttet ned for enden af haven. Haveanlægget, der fremtræder nyanlagt, er tilplantet af ordenens gartner, søster Chrysostoma og pastor Desnos. Warburgs Kunst-Forlag, København. Foto: EBA

Indkørselen til sanatoriet fra Gl. Vardevej. Motivet rummer næsten pastoral idyl. Mon ikke rundkørslen er den første i hele esbjergområdet? Den forreste bygning er den senere tuberkulosestation. Postkortet er stilet til maler Freudendahl fra hans datter D.D. og er stemplet den 13.10.1909. Hun skriver, at hun kommer hjem på lørdag eller søndag. Ifølge journalen blev hun udskrevet den 16.10.1909. Warburgs Kunst-Forlag, København. Foto: EBA.

dengang fremherskende lægelige råd, at sanatoriet blev bygget så tæt på Vestkysten med de barske vinde. Men nogle år senere, i 1915, var den faglige vurdering vendt, idet Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse opførte Kystsanatoriet i Hjerting for drenge.

Tuberkulose var på den tid en meget alvorlig og smitsom sygdom med stor dødelighed. I måneder forinden indlæggelsen havde den smittede hostet med opspyt, undertiden blodigt, var træt, havde feber og var afmagret. I nittenhundredetallets første årti bestod behandlingen af den såkaldte sanatoriekur, dvs. hvile, frisk luft og god, nærende kost. Når tilstanden bedredes blev kuren suppleret med fysiske aktiviteter som spadsereture i skoven. Ved hjælp af sanatorieop-

holdet opnåede man yderligere et vigtigt tiltag, nemlig at afbryde smittekæden i patienternes hjem.

Sanatoriets beliggenhed ca. 4 km nord for Esbjerg medførte yderligere en social isolation, idet patienterne havde meget lidt kontakt til familierne derhjemme på grund af manglende eller dårlige trafikforbindelser. Sanatoriet havde ganske vist en telefon, men den var forbeholdt lægen og forstanderinden.

Med en gennemsnitlig indlæggelsestid på fem, seks måneder blev breve og postkort den vigtigste forbindelse til hjemmet. Formedelst et 5 øres frimærke kunne kortet nå en hvilken som helst adresse i landet. Udvalget af postkort var stort, både af de officielle kort og de privat frem-

»Hele sanatoriet i Fanøs Klitter 26/6-09«. Henved 55 patienter, seks søstre og overlæge Brinch ses på fotoet. Alle er i deres stiveste puds. Lokale gårdmænd i Gjesing stillede hestevogne til rådighed og formodentlig har også lokale folk på Fanø gjort tilsvarende. Kortet er sendt til skibstømrer D. Petersen den 27.07.09 og underskrevet D.D. foto: EBA.

stillede. Det er disse postkort, denne artikel handler om.

De officielle postkort

Der var ingen fotografer tilstede ved indvielsen, for de havde været der forinden, så deres optagelse kunne være klar på postkort og til salg til de første patienter. Derfor viser de første optagelser hovedbygningen på en nærmest bar mark uden beplantning. Året efter, i sommeren 1909, vendte en eller flere fotografer tilbage og sikrede sig nogle flotte billeder af hovedbygningen med haveanlægget og enkelte fotos med patienter i haven. Ifølge Finn Jessens bog »Hilsen fra Esbjerg. Esbjerg-postkort fra 1897-1975«, udgivet 1995, fremgår det, at der formodentlig er udgi-

vet mellem 1.500-1.600 postkort fra Esbjerg og omegn. Omkring 90 forskellige forlag har udsendt Esbjerg-kort i nævnte tidsrum, hvoraf to firmaer, C. J. Christensen, Esbjerg og Carl Stenders Forlag, København, har forestået de fleste udgivelser.

Postkort fra Spangsbjerg Sanatorium omfatter 25 forskellige motiver og er udgivet af 12 forlag. Ved at vurdere højden på havens beplantning og/eller kortes poststempel ses det tydeligt, at langt de fleste af billederne er taget inden for de første år – 1908-1910. Herefter er der flere år mellem fotografernes besøg. Et enkelt postkort er dog ikke fra før 1924, idet statuen af guden Hermes ses midt for på sanatoriets græsplæne. På det tidspunkt havde søstrene solgt sanatoriet

Fire kvinder stiller op til havekroket. Kortet findes både brugt og som sendt til D. Petersen fra D.D. og poststempelt den 03.07.09. (dateringen dog usikker, stemplingen utydelig). Foto: EBA.

til staten, som derefter lod Nationalforeningen drive stedet. Et andet kort må være fra tidligst 1934, idet hovedbygningens vestfløj nu optræder på fotoet. Fra tiden under krigen findes et kort af sanatoriets hovedbygning med sandsække ved kældervinduerne. Ifølge Finn Jessens registrant blev der omkring 1950 taget et luftfoto af hele sanatoriet, hvor østfløjen og den nye funktionærbolig er bygget. Kortet findes ikke i arkivets samling. Der er ikke fremstillet postkort efter Esbjerg Kommunes køb af Spangsbjerg Hospital i 1962.

Hvad fotograferede man?

Først og fremmest den smukke, statelige og hvide bygning, i folkemunde »det hvide slot«, med høj tagrejsning, tårn og vejrhane. Det har ganske givet passet patienterne – der overvejende kom fra små landsogne – udmærket at kunne sende billeder hjem visende indkvartering under så fornemme forhold. De fleste billeder er taget fra havesiden, så liggehallerne, der er bygget på hovedbygningens sider, fremtræder som åbne terrasser. Motivvariationen er i øvrigt beskeden med enten medtagelse af flagstangen eller sta-

tuen af ærkeenglen Sankt Rafael. Andre fotos er taget på større afstand fra skoven eller Gammel Vardevej. Der findes også optagelser af overlægeboligen med sanatoriet i baggrunden samt et enkelt fra indkørslen til sanatoriet.

Der er kun fundet en enkelt indendørs optagelse, der viser søstrenes bedesal med alteret. Kirken var indrettet midt i hovedbygningens tagetage og havde et rundt rosetvindue mod haven. Valget af dette motiv overrasker, da kirkerummet lå omgivet af søstrenes private værelser, hvortil der ikke var adgang for patienterne. De har dog ikke kunne undgå at høre søstrene synge under deres messer. Måske har søstrene på forespørgsel vist rummet frem. For patienterne har det sikkert været spændende at få lov til at bese søstrenes kapel, da de katolske kirker/kapeller dengang kun fandtes ved de få katolske hospitaler og skoler i landet.

De private postkort

På Esbjerg Byhistoriske Arkiv findes der en samling billeder fra sanatoriet med 19 forskellige privatoptagelser, der efterfølgende er fremstillet som postkort. Tre af billederne forestiller patien-

ter og personale opstillet på trappen foran hovedbygningen, to kort er fra udflugter, den ene til Fanø den 29. juni 1909. Et enkelt kort viser overlægens have med sanatoriet i baggrunden og endelig er der 13 billeder med patienter, der enten sidder, står eller spiller kroket i haven. På ni af disse kort er tilføjet navnene på de afbillede patienter. 15 postkort, 10 officielle og fem private, giver oplysning om modtagere og afsendere samt poststempel. Med denne navneoversigt på i alt 40 personer, hvoraf de 22 med sikkerhed er patienter, har det efterfølgende været muligt at finde 14 patienters journaler og dermed få indkredset perioden for optagelserne af disse billeder. Den tidligste indlæggelse fandt sted den 3. oktober 1908 og seneste udskrivelse den 8. april 1910, men alle 14 patienter har været på sanatoriet i perioden 28. april – 12. juni 1909.

Hvem fotograferede?

Opgaven har ikke været nem, men her er det spor, jeg har fulgt. Det er håndskriften, der fanger min opmærksomhed. Hele fem postkort er adresseret til skibstømrer D. Petersen og brevene indledes med Kære Ditlev og sluttes med D. D. Andre ni kort har med samme håndskrift fået påført navnene på personerne, der optræder på de private postkort. Men ingen af de 22 patientnavne passer på forkortelsen D.D. Der findes dog to kort stilet til en frk. Freudendal med en privatadresse og en sanatorieadresse. Begge kort er fra tidligere patienter, og de bringer hilsener fra andre patienter. Ifølge journalen er Marie Christine Freudendal 23 år og indlagt fra den 17. marts til 16. oktober 1909. I 1910 bliver hun gift med skibstømrer Ditlev Petersen. Hun optræder ikke selv på nogen af billederne, så det

Fem kvindelige patienter, hvis navne er påtegnet af D.D. eller frk Freudendahl. De fire af kvinderne er: Karen Duus, 29 år, Fredericia, Christiane Munch, 20 år, Vejen Bothilde Sørensen, 29 år, Esbjerg samt Anna Hansen, 24 år og fra Havndal. Den femtes navn kan ikke læses. Foto: EBA.

er nærliggende at forestille sig, at hun står bag kameraet. Hertil kommer, at Marie Christine Freudendal som uddannet bogholderske nok har haft en økonomi, der tillod indkøb af et kamera. På flere måder adskiller hun sig således fra de øvrige patienter, hvoraf de fleste kvinder er tjenestepiger eller koner gift med svende, arbejdsmænd eller gårdmænd og mændene karle eller svende.

De portrætterede

Patienterne er fotograferet i grupper og ser smilende og glade ud. De har i dagens anledning taget deres pæne tøj på og signalerer, at vi har det godt, trods isolation og en alvorlig lungetuberkulose. Kortene sendte de hjem, så alle i sognet eller byen kunne se, hvor godt de havde det. Der skrives mest om, at det går godt og der sendes hilsener til familie og naboer. Forværringer hos dem selv eller andre eller dødsfald omtales ikke. Af billederne fremgår det, sammenholdt med journalmaterialet, at patienterne er unge mellem 15 og 35 år. På enkelte kort ses også børn, som normalt ikke blev indlagt på voksensanatorier før det fyldte 15. år. Men børn helt ned til syv års alderen blev ofte indlagt sammen med en mor eller større søster eller bror. Først i 1911 åbnede julemærkesanatoriet ved Kolding for børn med tuberkulose.

I 1962 solgte Nationalforeningen sanatoriet/hospitalet til Esbjerg Kommune. Spangsbjerg Hospital blev efterfølgende en slags reservesygehus for Centralsygehuset i Esbjerg. I 1970 blev hospitalet en del af Ribe Amts Sygehusvæsen og rummede herefter psykiatriske afdelinger samt en langtidsmedicinsk afdeling i årene 1974-1988. I dag er det gamle Spangsbjerg Region Syddanmarks Psykiatricenter Vest.

Kilder:

Esbjerg Byhistoriske Arkiv: Fotografier og postkort fra Spangsbjerg Sanatorium. Finn Jessens registrant over postkort fra Esbjerg
 Spangsbjerg Sanatoriums arkiv, Psykiatricenter Vest
 St. Joseph-Søstrenes Sanatorium, årsberetninger 14.8.1908-31.3.1910
 Sanatoriets Indskrivningsprotokol 15.8.1908-30.09.1920
 Sanatoriets Udskrivningsprotokol 1.01.1914-24.09.1920
 Sanatoriets patientjournaler 15.08.1908-31.12.1913

Bøger

Gregersen, Niels J. Gjesing dengang. Dan-text 1985
 Høy-Nielsen, Aja. Sygeplejersker i en Provins. Dansk Sygeplejeråd 1999
 Jessen, Finn. Hilsen fra Esbjerg. Esbjerg Postkort 1897-1975. Esbjerg 1995

Aja Høy-Nielsen, født 1944. Havnegade 69, 2. sal, 6700 Esbjerg. E-mail: ajahoy@hotmail.com
Sygeplejerske. Har skrevet en række lokalhistoriske artikler, biografier til Dansk Kvindebiografisk Leksikon samt bøgerne: Sygeplejersker i en provins, Dansk Sygeplejeråd 1999 og Emil Cold 1865-1953, læge i Esbjerg. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2005. Medforfatter til Jubilæumsskriftet om Spangsbjerg Sanatorium/Hospital 1908-2008. Udg. 2008.